

Людмила Сірик

МОРАЛЬНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЙНОЇ ПОЕЗІЇ

“Тікай, тікай і не життя рятуй,
А душу...”¹

Юрій Клен. Терцини

М.Жулинський, осмислюючи інтелектуальний доробок українських емігрантів, зазначав: “Рідко яка еміграція змогла відродити на чужій землі нову гілку літературного процесу, живе відгалуження національної культури; українській це вдалося. Завдяки існуючим традиціям літературної творчості таких поетів, як Юрій Клен, Юрій Дараган, Євген Маланюк, Леонід Мосендз, Олекса Стефанович, Юрій Липа, Наталя Лівницька-Холодна, Оксана Лятуринська, Олена Теліга, Олег Ольжич, Богдан Кравців, Святослав Гординський, Теодосій Осьмачка, Михайло Орест, Іван Багрянний, Василь Барка, Юрій Косач, Юрій Тарнавський та багатьох ін.”²

У контексті їхньої літературної творчості, на мою думку, особливе місце належить поезії, завдяки якій розкривався широкий і часто важкий для прямого звербалізування зміст думок і почуттів. Авторська уява створює сакральний образ України, з якою ототожнюється Батьківщина, край, земля, де народився і за якою тужить душа. Твори поетів-емігрантів насичені звуками та образами рідної природи — сонця, літа, весни, бджіл, меду, квітів, поля, лісу, степу, а також спогадами про рідних, друзів, дитинство. Юрій Тарнавський у вірші “Україна” (1963) пише:

Не степами і не горами	Не створила тебе історія,
Простяглась твоя географія, —	А туга за твоєю красою.
На півкулях мільйонів сердець	Ти народилася в душах, як поезія,
І крізь невидимі простори пісень,	І твоє поняття звучить, як метафора.

Сакральний образ України постає й у творчості Євгена Маланюка. Про особливе ставлення поета до рідного краю свідчить те, що упродовж сімнадцяти років життя в Америці він писав лише про Україну і на українські теми. Уявна Україна була для нього місцем втечі від чужини. Своім внутрішнім єством поет — увесь у своїй Аркадії, стражденній, але прекрасній: “Ти — муки дикий мед [...] таїнство любови [...], джерело, що з скелі вибуха, діткнувшись лиш сухим жезлом Мойсея” (“Істотне”). У поезії “Молитва” в центрі уваги — степова Еллада, де “на кожному хресті придорожнім розіп’ято біль”, і народ, за яким “якась потвора, чудище стооке [...] стежить пильно день і ніч, думки відгадує і числить кроки”.

Однією з центральних в еміграційній поезії є проблема ідентичності народу та людини. Вона стосується таких понять, як обов’язок, зрада власної особистості, вірність батьківщині й моральним законам. Осмислюючи їх історіософськи, Є.Маланюк доходить висновку:

Гіркий наш вік, а ми ще гірші,
Гіркі й пісні глуха душа співа.
(“Псалми степу”)

Попри критику деяких негативних рис національного характеру, поет сповнений любові до свого народу, мріє про його кращу долю. Цей факт, мабуть, вплинув на виразний дидактизм і профетизм творчості Маланюка. Україна як втрачена вартість — це не лише часопростір реального в минулому, це не лише джерело

¹ Клен Ю. Терцини // Атом серця. Українська поезія першої половини ХХ століття. — К., 1992. — С. 283.

² Жулинський М. “І в серце врзалося слово” // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. У 3 кн. — К., 1994. — Кн. 3. — С. 132–133.

страждань, це також народний, історичний і водночас його власний міф, яким прийнята екзистенція ліричного героя. Він цим міфом керується, наповнена ним підсвідомість живить свідомість героя. Міф, попри певні розчарування, смуток і песимізм, стає його вірою, надією та любов'ю. Історичні факти поет символічно інтерпретує. Наприклад, страждання набувають не лише апокаліптичного, а й месіаністичного значення. У підтексті творів Маланюка лунає заклик до самопізнання та самовдосконалення – основи самостановлення й самоствердження в духовному, суспільному та політичному світі. Поет глибоко усвідомлює обов'язок перед Україною, але це усвідомлення не стає програмою бундючного патріотизму, а перш за все спрямоване на з'ясування причин трагедії та на пошуки шляхів її подолання. Є.Маланюк стверджує, що народ, у якого відсутнє почуття патріотизму, історична пам'ять, який не усвідомлює власної національної ідентичності, позбавлений духовного ґрунту, – приречений на неволю та смерть. Мотив історичної пам'яті нагадує про почуття патріотичного обов'язку.

Біль поета викликає той факт, що народ, із яким він ідентифікує себе, байдужий до свого минулого та майбутнього, не здатний відповісти на питання: “Хто я?” Попри все Є.Маланюк констатує, що Україна для нього – це найвища вартість: “над ким тремтітимуть мої долоні, як тебе не стане?”.

На думку Івана Фізера, “поезія Маланюка, написана в тиші і самотності, в історії української поезії матиме триваліше значення, ніж поезія, в якій він виступає трибуном української державности, будівничим та ідеологом свого народу, бо вона вирвана з дуже особистого – і тому цілком універсального досвіду”³. Отже, в основі моральності лежать універсальні духовні вартості – зброя людини та народу проти негативних впливів і нищівних експансій.

Образ України, але не стільки в контексті простору, як у спектрі часу, прагне осмислити Юрій Клен. У романі-епопеї “Попіл імперій” на запитання “Що ти єси?” поет відповідає”:

Ти у майбутнє міст
Над прірвою знедоленого віку.

Попри катастрофічний образ “віку” у творі Клена присутній і оптимістичний промінь – віра в переможну вітальність добра. Апокаліптичний мотив змодифікований – автор пророкує не загибель усього світу, а лише смерть зла у вигляді “імперій”:

Вік, що нещадний до життя,
вік, що віщує смерть імперій.

Він упевнений, що Україну об'єднає християнська віра, яка виведе її з прірви неволі й відродить:

На Україні мов Великдень ясний.	В Херсон, Одесу, Львів.
Там сонце вже ніколи не загасне.	Свята Софія землі вже збирає
Летять пісні з дніпрянських берегів	І України дві в одну єднає.

Нова Україна в поетичній уяві Клена – це країна, об'єднана Лаврою й пам'яттю про героїчне минуле “священного Києва”. Крім місць християнського культу до *sacrum*'у поет відносить людину, яка пережила кару і “по потопі” пливе “човнами по ще невідомих морях”. Завважмо, що поет створює цей образ за аналогією з біблійним сюжетом, згідно з яким життєві бурі й випробування долає лише людина, яка живе за Божими законами.

³ Фізер І. Вступна стаття // *Координати*. Антологія сучасної української поезії на заході. – 1969. – С. XXII.

В українській еміграційній поезії система духовних вартостей трактується як психічна опора людини, як крила, що не дають їй упасти до здеморалізованого світу — світу утилітаризму та прагматизму. Крім України, народу, матері, землі, значна увага приділяється образам біблійного походження: Бог, Син Божий, Ісус Христос, Святий Дух, Матір Божа.

Символіка мотивів біблійного походження в українській еміграційній поезії багатоярусна й водночас синкретична. Біблійні мотиви, переплетені з фактами сучасності, репрезентують осмислений сенс існування людини у світі. Поети часто оспівують образ Святого Духа. Наприклад, у збірці Олега Зуєвського “Голуб серед ательє” (Едмонтон, 1991) Святий Дух виступає в образі “голуба”. Згідно з концепцією автора, ательє — це душа митця, його творча лабораторія, а натхнення — це “іскра Божа”, “ласка Божа”, осяяння Вищою силою. Поет стверджує, що коли в ательє нема “голуба”, то нема й самого ательє. Тоді митцеві загрожує експансія чужого, втрата особистості. Тобто без Святого Духа душа людини — пуста.

Аналогічного зв'язку між біблійними подіями та одвічними загальнолюдськими проблемами шукає Віра Вовк, авторка понад 50 книжок, майже третина з яких — поетичні збірки. Паралелізм сучасного та майбутнього дає їй змогу виразніше відобразити дії людини під час вибору нею життєвих вартостей. (Часом для подібного осмислення В.Вовк використовує теми з класичної міфології (зб. “Елегії”). Людина, щоб вистояти, мусить керуватися принципами християнської моралі.

Біблійними мотивами проіннята творчість Олексі Стефановича, наприклад, філософська поема “Христос”, пісенні поезії на тему Різдва чи Великодня. Свої релігійні почування поет переносить у містичну сферу, в апокаліптичну країну “Одкриття” Іоанна Богослова, де багатоярусні символи зла чи добра служать матеріалом до осягнення сенсу життя. За твердженням поета, захистом від зла служить життєдайний Божий Дух.

Матері Божій присвячений цикл сонетів Леоніда Мосендза “Юнацька весна”, опублікований у журналі “Літературно-науковий Вістник”. Матір Божу автор називає Праматір'ю Роду. Біблійні сюжети і мотиви він переносить на українську реальність, застосовуючи прийом часового та просторового симультанізму. Ця творчість, збагачена мудрістю Біблії, звучить оптимістично і пропагує універсальні вартості, передовсім ідею любові й віри:

...під єдине берло

збереться рід в величному Соборі,
благословить побідницю віків,
благословить Праматір юнаків,

Праматір всього чину, жертви, віри...
І путь героїства, вічна і ясна,
Почнеться Роду в життєвому вирі.

Поети шукають на землі символічних знаків Бога. Наприклад, у творі “З Євангелії піль” Є.Маланюк Святу Книгу ототожнює з полем і степом, бо вони, особливо влітку, свідчать — згідно з концепцією автора — про силу Божу, про Його мудрість і любов.

Твір Маланюка “Псалми степу” побудований на антитезах, що увиразнюють дуалізм усього українського: вільний степ — невільна Україна; краса та розкіш — приниження й понівечення; вільність — неволя; жінка-мати — жінка-рабіня; вірність — зрада. Попри цей дуалізм, поет сакралізує образ Батьківщини, називаючи її Голгофою, що надає авторській думці месіаністичного звучання:

Та недаром, недаром весь степ кістками засіяв
І на кожному хресті придорожнім розіп'ято біль.
Припонтійським степам породи степового Месію,
Мадонно Диких Піль!

(Є. Маланюк. “Молитва”)

Слово і Час. 2004. №2

Прикметна ознака української еміграційної поезії — звернення до християнської традиції. Значна частина універсальних вартостей увиразнюється за допомогою мотивів, взятих із Святого Письма. Мотив страждання один із них. Зображуючи різні його види — сум, самотність, ностальгію, беззахисність, страх, песимізм — поети намагаються з'ясувати генезу цього небажаного факту. Згідно з їхньою концепцією, страждання викликано, по-перше, втратою Батьківщини, рідної землі, отчого дому та етнічного середовища, життям на чужині, що ототожнюється зі злими силами, зі світом, що “завихрив попереду (...) і вкрав надію” (Зуєвський, “Кассіопея”). Ще одна причина страждань — це байдужість інших народів до України, до її становища на міжнародній арені. З-поміж страждань ліричного героя, який репрезентує емігранта, домінує почуття ностальгії. У творі Зуєвського “Ностальгія” від неї навіть “промінь сонячний поблід”.

Згідно з поетичною концепцією, страждання викликає й напружена праця: фізична (за елементарне фізичне існування) і творча (за духовне самовиявлення та самозбереження). Еміграційна поезія піддає поняття “страждання” філософському осмисленню — прагне побачити в цьому небажаному й важкому факті сенс. Наявність страждання інтерпретується поезією як антипод смертоносної байдужості, як елемент вітальності:

Не було за чим страждати,
Життя стало раптом неважне.

(Віра Вовк. “Баляда про маску на карнавал”)

Цей твір застерігає, стверджуючи, що егоїстичний страх веде людину до духовного знищення.

Роздуми над сенсом страждання в позитивному значенні — це трактування “страждання” як творчості, в якій автор знаходить порятунок від чужини. Страждання — це шлях до самопізнання, до усвідомлення своїх і чужих проблем, до самоудосконалення. Воно надихало українських поетів, які й на чужині прагнули слугувати рідному народові, до творчості, в якій утверджувалася ідея національної свободи та державного суверенітету України.

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Якщо Ви не встигли оформити передплату на журнал “Слово і Час” заздалегідь, Ви можете передплатити його з будь-якого наступного місяця. Будьмо разом і в 2004 році!